

REPTES PEDAGÒGICS ALS DRETS HUMANS

FREI BETTO

São Paulo, Brasil

Després d'una conferència que vaig donar a Itàlia, es va alçar un braç entre el públic: "Com lluiteu pels Drets Humans (DH) a Amèrica Llatina?"

Em vaig posar a pensar. DH a Amèrica Llatina? Un luxe! Aquí ni tan sols hem conquerit els drets animals, com abrigar-se del fred o de la calor, menjar, beure i educar les nostres criatures. A diverses regions del continent molts nens no saben si tindran futur, ni si serà de dolor o infelicitat...

Drets Humans; heus aquí una expressió que s'ha tornat una paraulota per a moltes autoritats públiques. Goebbels, ministre de Hitler, treia la pistola quan sentia la paraula *cultura*. A Amèrica Llatina, a molts els agradaria reaccionar de la mateixa manera en sentir "Drets Humans". Consideren que és defensar els bandits. No ho és. És fer allò que Jesús va fer: defensar el dret de tothom a la vida i als béns de la vida.

Defensar els DH és lluitar per tal que tothom tingui alimentació, salut, educació, vivenda, treball i temps lliure. Amb això n'hi ha prou per ser feliç. Sempre que el cor bategui lliure d'ambicions desmesurades.

La policia hauria de ser la primera en respectar els DH. Existeix per defensar la població. La paguem amb els nostres impostos. Però els governants no exigeixen que les escoles de policia ensenyin drets humans als seus alumnes. Fan la vista grossa davant les tortures i l'eliminació sumària de sospitosos i criminals. Rarament la Justícia condemna els mals policies. En alguns països, com el Brasil, policies militars acusats de delictes són "jutjats" per companys que, gairebé sempre, situen la complicitat corporativista per damunt de les exigències de la llei. Així, s'amplien l'escalada de la violència, i la "cultura" de l'ull per ull, dent per dent. Però la revenja sembla justícia així com la benzina apaga el foc...

Segons Amnistia Internacional, encara avui, a més d'un centenar de països, es tortura presoners. Els EUA no tan sols ho fan, com el president Obama no s'avergonyeix de defensar en públic "mètodes durs" aplicats als sospitosos de terrorisme, cosa que explica –tot i que no ho justifica–, el manteniment de la

base naval de Guantánamo, a Cuba, transformada en presó il·legal i fètida d'homes segrestats arreu del món sota l'acusació de ser virtuals terroristes.

A molts països d'Amèrica Llatina, sovint, la policia transforma una batuda en una matança; presos pobres són maltractats a les commissaries; dones són violentades per agents de la llei; defensors dels DH pateixen amenaces i atacs, i moltes vegades són assassinats; i qui comet aitals delictes continua gaudint d'impunitat i immunitat.

Vivim avui la paradoxa de popularitzar el tema dels DH i, alhora, confrontar-nos amb pestilents violacions d'aquests mateixos drets, ara transmesos en directe, via satèl·lit. El que espanta i preocupa és el fet que, entre els violadors, figurin, sovint, institucions i autoritats –governos, policies, tropes destinades a missions pacificadores, etc.– la funció legal de les quals és tenir cura de la difusió i efectivització dels DH.

Hi ha avenços al nostre continent els darrers anys. La Comissió Interamericana de DH de l'OEA ha investigat denúncies, i alguns governs han creat òrgans com la Secretaria Nacional de DH del Brasil, on el Congrés va tipificar la tortura com a crim vergonyós. Persisteix, no obstant, una gran distància entre les estructures constitucionals de defensa dels DH i els persistents abusos, així com l'absència de garanties i recursos per assegurar aitals drets en àrees habitades per camperols, indígenes, *quilomboles* i, a les ciutats, a les comunitats de sense sostre, provadors de materials reciclables i professionals del sexe.

Educació en drets humans

La manca d'un programa sistemàtic d'educació en DH a la majoria dels països firmants de la Declaració Universal afavoreix que es consideri violació la tortura, però no l'agressió al medi ambient; el robatori, però no la misèria que flagel·la milers de persones; la censura, però no la intervenció estrangera en països sobirans; la manca de respecte a la propietat, però no l'encobriment del dret de propietat de la majoria de la població.

A Amèrica Llatina, l'espectre de la manca de res-

pecte als DH s'estén des de les selves de Guatemala a l'altiplà de Perú; del bloqueig nord-americà a Cuba, fins a les polítiques econòmiques neoliberals que protegeixen el superàvit primari i el lucre dels bancs privats, ignorant el drama dels nens del carrer i els milions d'analfabets.

Per a l'Evangeli, tota vida és sagrada. Jesús es va posar al lloc dels que senten violats els seus drets en dir que van tenir gana, set, van estar oprimits, etc. (Mt 25, 31-46).

Un programa d'educació en DH ha de mirar, en primer lloc, per la qualificació dels mateixos educadors, tant persones, com institucions –ONGs, esglésies, governs, escoles, forces policials i militars, partits polítics, sindicats, moviments socials, etc.

A molts països, la llei consagra els drets inalienables de tothom, sense distinció entre rics i pobres, però queda confinada a la mera formalitat jurídica, no assegura a tota la població una vida justa i digna. Poc hi ajuda que les constitucions polítiques proclamïn que tothom té el mateix dret a la vida, si no es garanteixen mitjans materials que ho facin efectiu.

Els drets fonamentals no poden restringir-se als drets individuals enunciats per les revolucions burgeses del segle XVIII. La llibertat no consisteix en el contractualisme individual que sacralitza el dret de propietat i permet al propietari la "lliure iniciativa" d'expandir els seus lucre a vista de l'explotació aliena.

En un món assolat per la pobresa de més de la meitat de la seva població, l'estat no pot concebre's com a mer àrbitre de la societat, sinó que ha d'intervenir per assegurar a tothom els seus drets socials, econòmics i culturals. Amb el reconeixement d'un dret inherent a l'ésser humà no n'hi ha prou per assegurar el seu exercici a la vida d'aquells que ocupen una posició subalterna en l'estructura social.

Hi ha drets de naturalesa social, econòmica i cultural –com el treball, la vaga, la salut, l'educació gratuïta, l'estabilitat a la feina, la vivenda digna, l'oci, etc.– que depenen, per a la seva viabilització, de l'acció política i administrativa de l'estat. En aquest sentit, el dret personal i col·lectiu a l'organització i actuació polítiques es converteixen avui dia en la condició de possibilitat d'un estat veritablement democràtic.

A Amèrica Llatina, s'acostuma a dir que en pe-

dagogia es distingeix entre el mètode Piaget i el mètode Pinochet... Això vol dir que els mètodes d'ensenyament no sempre són realment pedagògics. De vegades són opressius, inhibeixen potencialitats, reprimeixen la creativitat i tornen l'educant covard davant la realitat de la vida.

Això val per a una societat que pretengui assegurar el respecte als DH. En principi, aquests s'han d'imposar per la força de la llei. Però amb això no n'hi ha prou, com demostra l'experiència. A gairebé tots els països firmants de la Declaració Universal dels DH, aitals drets, tot i figurar a la lletra de la llei, continuen essent irrespectats. Hi ha tortura, censura a la premsa, invasió de la privacitat personal, discriminació racial i social, adopció de la pena de mort, etc. Per tant, l'aspecte objectiu d'una legislació que garanteixi els drets humans necessita ser complementada per l'aspecte subjectiu: una educació per als DH que els converteixi en un consens cultural arrelat en el sentir, no pensar en l'actuar de les persones. Aquesta educació ha de prioritzar sobretot les persones que tenen, per deure professional, el paper d'aplicar les lleis que assegurin ple respecte als DH.

Tota pedagogia centrada en l'objectiu de convertir l'educant en subjecte social i històric ha de caracteritzar-se per un agut sentit crític. En aquest sentit, els articles de la Declaració Universal dels DH no poden ser adoptats com a oracles divins, ideològicament imparcials i immunes a correccions i perfeccionaments. Reflecteixen una cosmovisió culturalment condicionada pels valors predominants de l'Occident de postguerra. Tenen molt d'utopia, distant de la realitat. D'aquí la importància d'una pedagogia per als DH que parteixi del debat del mateix document de l'ONU.

Per exemple, l'article I diu: "tots els homes neixen lliures i iguals en dignitat i drets". Avui, diríem: homes i dones. El fet és que homes i dones neixen dependents. Com a mamífers, no podem prescindir de la cura dels nostres similars en els primers anys de vida. I estem lluny de néixer iguals en dignitat i drets, n'hi ha prou amb verificar la situació de les dones a països orientals, dels indígenes a Amèrica Llatina, dels refugiats als països d'Àfrica o dels emigrants a països d'Europa Occidental.

La crítica constructiva a la Declaració Universal ha de derivar, no només en una millora de la Carta de

l'ONU, sinó en la modificació de les lleis vigents i la conscientització de les autoritats responsables de la seva aplicació, des del President fins al guarda de la cantonada, del primer ministre al policia de barri.

Educar per als DH és cercar el consens cultural que inhibeixi qualsevol amenaça als drets de la persona, individuals i socials. Es fa imprescindible parlar del dret de participació en les decisions polítiques i econòmiques; el dret de control sobre el sector bèl·lic de les nostres nacions; el dret a una infantesa sana i alegre; el dret de preservació de la bona fama davant d'abusos dels mitjans de comunicació i fins i tot el dret a que tinguin una programació sana.

Una qüestió delicada és com polititzar l'educació per als DH sense caure en la seva partidariatzació. Els DH tenen caràcter polític, ja que es refereixen a la convivència social. Però com a drets universals s'han d'implantar i ser respectats dintre del principi –que també és un dret– d'autodeterminació dels pobles. No han d'emprar-se com a mitjà per imposar a altres pobles els nostres models polítics, ni com a arma de neocolonialisme, el que seria, com a mínim, una paradoxa. Aquests drets han de ser respectats tant en règim monàrquic com republicà, en un règim presidencialista o parlamentarista, en el capitalisme o en el socialisme.

Per això cal començar a parlar de DH i drets dels pobles com el dret a la independència, a escollir el seu propi règim polític, a gaudir del medi ambient, a no ser colonitzat ni explotat per nacions, organismes o empreses estrangeres.

Cap dret està assegurat si, primer, no s'ofereixen garanties al dret fonamental: el dret a la vida. No tan sols el dret de néixer, sinó també de viure en llibertat i dignitat, el que pressuposa, com a mínim, que estigui socialment assegurat el trio alimentació-salut-educació.

Reptes pedagògics

Com implementar l'educació per als DH? Quina pedagogia adoptar? Vivim en un món plural, en el qual es parla de globalització mentre sectes fanàtiques i moviments neonazis van tirant llenya al foc de la xenofòbia. Uns aplaudeixen la caiguda del Mur de Berlín, mentre altres denuncien la creixent desigualtat entre nord i sud del planeta, que alça encara més la muralla de la segregació social. Hi ha qui proclama

la “fi de la història” al costat dels que rescaten les utopies llibertàries. Sota la crisi dels paradigmes, la raó moderna assisteix a la creixent emergència dels moviments esotèrics; hi ha qui prefereix l'astrologia, el tarot i el Yi Jing a les anàlisis de conjuntura i a les perspectives estratègiques.

En aquest context de fragmentació paradigmàtica, parlar de DH i de drets dels pobles esdevé un pressupòsit bàsic d'una educació que voldria modificar les relacions entre persones i grups, dins d'una ètica de la tolerància i del respecte al diferent. Això no obstant no significa administrar una societat anàrquica: els drets grupals, ètnics i col·lectius han d'estar en harmonia amb els drets individuals, de manera que la defensa d'aquests representi una consolidació d'aquells. En cas contrari, serem capaços d'admetre el dret del cantor de serenates a la matinada d'incomodar el son de tots els veïns del carrer; el dret del latifundista a ampliar les seves terres endinsant-se en una reserva indígena; i el dret d'una nació a imposar el seu model econòmic a una altra.

No s'ha de confondre, doncs, drets amb privilegis, ni admetre que el guany material se sobreposi a l'indeleble sacralitat de la vida humana.

Aquest ideal només serà assolit quan escoles, institucions religioses i moviments socials, estat i empreses, es converteixin en agents pedagògics capaços d'educar persones i grups en una actitud que els faci sentir, pensar i actuar segons el ple respecte als DH i als drets dels pobles.

Com fer això, tal vegada, només pugui ser efectivament respost per la metodologia de l'educació popular combinada amb el poder de la difusió dels vehicles de comunicació de masses. Què tal una simulació pedagògica en la qual un blanc se senti en la situació d'un negre discriminat pel color de la seva pell? O una comunitat europea subjugada, en un exercici pedagògic, a pràctiques i costums propis d'una comunitat africana o indígena?

Si ens situem en el lloc de l'altre, canvia el nostre “lloc social” i canvia el nostre “lloc epistèmic”. Del lloc de l'altre ningú en torna igual. És difícil estendre ponts vers aquella illa egocèntrica que ens fa veure el món i les persones segons l'òptica de la nostra geografia individual o grupal, i aquest és, exactament, el paper d'una pedagogia centrada en els DH.

